

طبیعت و شهر

در تعلیم و فرهنگ اسلامی

حجت‌الله شرفی، علی شکور
دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

۱۳۹۷

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد مرودشت

سرشناسه	: شرفی، حجت‌الله، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: طبیعت و شهر در تعالیم و فرهنگ اسلامی / حجت‌الله شرفی، علی شکور.
مشخصات نشر	: مروتدشت : دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مروتدشت، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۲۷۸ ص.: مصور، جدول، نمودار.
شابک	: 978-964-10-5115-2 ؛ ۲۰۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: شهرسازی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	: City planning -- Religious aspects -- Islam :
موضوع	: شهرها و شهرستان‌های اسلامی
موضوع	: Islamic cities and towns :
موضوع	: شهرها و شهرستان‌های اسلامی -- ایران
موضوع	: Islamic cities and towns -- Iran :
شناسه افزوده	: سرور، غلامعلی، ۱۳۵۰ -
شناسه افزوده	: دانشه آزاد اسلامی. واحد مروتدشت
شناسه افزوده	: Islamic Azad University Marvdasht Branch :
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ط ۲ / ۲۳۲ BP
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷ / ۴۸۷ :
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۰۳۰۸۲۷ :

طبیعت و شهر در تعالیم و فرهنگ اسلامی

حجت‌الله شرفی، علی شکور

چاپ اول / ۱۳۹۷ / ۲۰۰۰ جلد / چاپ: دنا

کتاب‌آرایی، طرح جلد و نظارت بر چاپ:

انتشارات آوند اندیشه (۰۹۱۷۷۰۰۲۰۷۴)

شابک: ۵۱۱۵-۱۰-۹۶۴-۹۷۸ / قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

حق چاپ برای دانشگاه آزاد اسلامی

واحد مروتدشت محفوظ است.

پیش‌گفتار

یکی از مهمترین دستاوردهای فکری، فلسفی، هنری، صنعتی و تولیدی تمدن‌ها و جوامع بشری «شهر» است؛ که هم از ماندگاری نسبی برخوردار می‌باشد، هم تجلی باورها و ارزش‌های فرهنگی جامعه است. شهر، نمود بارزترین و ملموس‌ترین جلوه‌ی فرهنگ و تمدن بشر است. هنر، طرح‌ریزی آگاهانه و برنامه‌ریزی در شکل‌گیری شهرها (در قالب هنر شهرسازی) غیر قابل انکار می‌باشد. از آنجایی که انفکاک هنر، از بستر تفکر، طبیعت و تمدنی که در آن زندگی می‌یابد، امکان‌ناپذیر است، بنابراین جهت‌گیری‌های هنری که در هر تمدنی به وجود آمده و به جای می‌ماند، با جهان‌بینی و رویکرد آن تمدن نسبت به عالم، ربطی تام و تمام و انفصال‌ناپذیر دارد. شهر و اصول مرتبط با آن نیز از این قاعده مستثنی نیستند و شهر اسلامی به منزله‌ی انعکاس ارزش‌های اسلامی است که گذشته از تمام گوناگونی‌های متأثر از عوامل طبیعی، اقتصادی، تاریخی و فرهنگی عرق در احساسی واحد است. شهر ظرفی برای زندگی اجتماعی و اسلامی است، در راستای تجلی تظاهرات اسلامی و تسهیل برقراری قوانین فقه اسلامی. از این رو در راستای احیای فرهنگ معماری و شهرسازی اصیل ایرانی-اسلامی که امروزه به عنوان حلقه‌ی مفقوده در نظام شهرسازی کشور، جایگاه ویژه آن محسوس بوده و عواقب عدم توجه به آن، پیامدهای ناگواری را به محرف بیش از حد انرژی، آلودگی‌های زیست‌محیطی، از بین رفتن حریم خصوصی، ترافیک، گسترش فضاها و سبزه به دلیل رشد بی‌رویه‌ی آپارتمان‌نشینی و ... را دارد. مطالعات شهری در ارتباط با محیط طبیعی، عمدتاً بر اساس درک شهر به عنوان یک اکوسیستم است. نفوذ اسلام به سرزمین‌های گوناگون در آسیا، آفریقا، و اروپا اثرات اجتناب‌ناپذیر و فراوانی بر توسعه شهر بر جای گذاشته است. آداب و رسوم مذهبی، باورها و ارزش‌های آن به ویژه آن‌جا که با سازمان و اقتدار ربط پیدا می‌کنند، بر گردهمایی اجتماعی تأکید کرده‌اند و با کوچ‌گری (خانه به دوشی) و پراکندگی مخالف هستند. شهرهای اولیه اسلامی از قبیل الفسطات تونس و رباط در مغرب به منظور تعلیم و آموزش اسلام برپا شدند و نقش ارگ یا دژ ایمان را ایفا کردند.

آن‌ها متعهد به پذیرایی از نوکیشان (یا نوگرویده‌ها به دین اسلام) بودند، همان‌گونه که مدینه پذیرای مهاجران مکه بود. آن‌ها را دارالهجره نامیدند. یعنی مکانی که مسلمانان به آن‌جا می‌آمدند تا زندگی اسلامی را در عمل پیاده کنند. از طریق آن‌ها بود که اسلام تا کل قاره آفریقا و جنوب اروپا گسترش یافت و در نتیجه شماری از شهرهای پرونوق، پدیدار شدند. با توجه به اهمیت موضوع مطالعات شهر، تالیفات زیادی صورت گرفته است.

کتاب حاضر که تحت عنوان «طبیعت و شهر در تعلیم و فرهنگ اسلامی» تهیه شده است؛ گام کوچکی است که در همین راستا برداشته شده است. این کتاب حاصل برخورداری از منابع، آثار و تجارب دانشمند دیگران و نیز تجربه چندساله نگارندگان در تدریس این درس در دانشگاه می‌باشد. این کتاب، برای دانشجویان رشته‌های علوم جغرافیایی، به عنوان منبع اصلی درس «طبیعت و شهر در تعلیم و فرهنگ اسلامی» در مقطع کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری به ارزش ۲ واحد و بر اساس سرفصل‌های کمیته برنامه‌ریزی درسی، مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری نگارش شده است. همچنین امید است این کتاب مورد توجه دانشجویان و اساتید رشته‌های معماری و شهرسازی اسلامی، مدیریت شهری، علوم اجتماعی، ادیان و عرفان، فقه و حقوق اسلامی و مهندسان مشاور شهرسازی و کلیه مراکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای و مسئولان مربوط نیز قرار گیرد.

این کتاب شامل هفت فصل می‌شود: فصل اول: شهر در قلمرو فرهنگ اسلامی؛ فصل دوم، دیدگاه‌های شهرهای اسلامی؛ فصل سوم، طبیعت و هویت شهر اسلامی؛ فصل چهارم، بینش اسلامی و مظاهر جغرافیایی شهرهای اسلامی؛ فصل پنجم، آینده‌پژوهی شهر اسلامی؛ فصل ششم، سیمای جغرافیایی شهرهای ایرانی-اسلامی؛ فصل هفتم، روابط متقابل فرهنگ و تمدن شهر اسلامی و غرب؛ مورد کندوکاو عالمانه مولفان قرار گرفته است. در پایان، ضمن تشکر از دوستانی که کار مهم ویرایش را به خوبی انجام داده‌اند، از خوانندگان گرانقدر تقاضا می‌شود؛ کاستی‌های این اثر را به نویسندگان گوشزد نمایند تا نسبت به رفع آن در چاپ‌های بعد اقدام شود.

دکتر حجت اله شرفی؛ دکتر علی شکور

فهرست مطالب

۱۹	۱ / شهر در قلمرو فرهنگ اسلامی
۱۹	مقدمه
۲۰	۱. تعریف شهر
۲۱	۲. پیشینه مفهوم شهر
۲۴	۳. شهر از دیدگاه اسلامی
۳۲	۴. پیشینه تاریخی ریشه شهرهای اسلامی
۳۳	۵. تاریخ تحول شکل شهر در دوره اسلامی
۳۴	۶. شهرهای قدیمی
۳۵	۷. شهرهای نوین
۳۶	۸. کالبد فیزیکی شهرهای دوره اسلامی
۳۷	۹. عوامل شکل‌دهنده شهر
۳۷	۱۰. شهر و شهرنشینی از پیروزی اسلام تا عصر معاصر
۳۷	۱-۱۰. سلجوقیان و خوارزمشاهیان
۳۸	۲-۱۰. ایلخانیان
۴۰	۳-۱۰. صفویه
۴۰	۱۱. شهر اسلامی معاصر
۴۱	۱-۱۱. مفهوم شهر اسلامی معاصر

- ۴۹ ۱۲. ویژگی‌های شهر اسلامی
- ۵۱ ۱۳. اصول اجتماعی در شهرسازی اسلامی
- ۵۵ ۱۴. هویت کالبدی شهرهای اسلامی-ایرانی
- ۵۵ ۱-۱۴. محدوده همسایگی
- ۵۷ ۲-۱۴. محرمیت در شهرهای اسلامی
- ۵۸ ۳-۱۴. حجاب و پوشیدگی در شهرسازی اسلامی-ایرانی
- ۶۱ ۱۵. تشریفاتی و ساخت شهرهای اسلامی
- ۶۱ ۱۶. باورهای فرهنگی و مذهبی
- ۶۲ ۱۷. اصول طراحی مناسب از قانون شریعت
- ۶۴ ۱۸. عناصر اصلی شهر اسلامی
- ۶۵ ۱-۱۸. مسجد جامع
- ۶۸ ۲-۱۸. بازار
- ۷۳ ۳-۱۸. ارگ
- ۷۳ ۴-۱۸. محله
- ۷۴ ۵-۱۸. میدان
- ۷۵ ۶-۱۸. منازل مسکونی، بن‌بست‌ها، کوچه‌ها و معابر عمومی
- ۷۷ ۷-۱۸. مدارس
- ۷۸ ۸-۱۸. کاروان‌سراها
- ۷۸ ۹-۱۸. سقاخانه
- ۷۹ ۱۰-۱۸. باغ‌ها
- ۷۹ ۱۱-۱۸. حمام‌ها و آب‌انبارها
- ۸۰ ۱۲-۱۸. محله
- ۸۰ ۱۳-۱۸. ارسن
- ۸۱ ۱۹. کارکرد امنیتی شهرهای اسلامی
- ۸۱ ۱-۱۹. امنیت اجتماعی
- ۸۱ ۲-۱۹. امنیت فرهنگی-اعتقادی

۸۲	۱۹-۳. امنیت روانی
۸۴	۲۰. وقف
۸۷	۲۱. ارتباط شهر اسلامی با عصر حاضر
۸۹	۲۲. تأثیرپذیری معماری و شهرسازی از احکام شریعت
۹۰	۲۳. عوامل مصنوعی
۹۱	۲۴. فقه اسلامی و عناصر شهر اسلامی
۹۴	۲۵. اسلام، شکل‌گیری فضا
۹۹	۲۶. تبیین نسایی
۹۹	۲۷. پیوستگی فضایی
۱۰۰	۲۸. اصل سلسله مراتب
۱۰۰	۲۹. مرز همسایگی
۱۰۳	جمع‌بندی

۱۰۷	۲ / دیدگاه‌های شهرهای اسلامی
۱۰۷	مقدمه
۱۰۷	۱. نظریات مرتبط با شهر اسلامی
۱۱۰	۲. پیدایش و توسعه شهرهای اسلامی (دیدگاه بنیانی)
۱۱۲	۳. شهر از دیدگاه ابن‌خلدون (رفاه و امنیت)
۱۱۳	۴. شهر از دیدگاه فارابی
۱۱۸	۵. اصول طراحی شهر اسلامی
۱۱۸	۵-۱. قوانین طبیعی
۱۱۹	۶. رویکردهای مرتبط با مفهوم شهر اسلامی
۱۲۰	۶-۱. رویکرد انگیزه‌های سیاسی
۱۲۱	۶-۲. رویکرد الزام‌های اجتماعی
۱۲۳	۶-۳. رویکرد الهام‌های فلسفی
۱۲۴	۶-۴. رویکرد اجتماعی-مکانی

۱۲۶	۵-۶. فرهنگ گرایي
۱۲۷	۶-۶. اصول گرایان
۱۲۷	۷-۶. سنت گرایان
۱۲۷	۸-۶. تاریخ گرایان
۱۲۸	۹-۶. نوآوری
۱۲۸	۱۰-۶. بوم گرایان
۱۲۸	۱-۶. ساختار گرایان
۱۲۹	۱۲-۶. نوپردازان
۱۲۹	۱۳-۶. حالت گرایان
۱۲۹	۱۴-۶. فرانوآوری
۱۳۰	۱۵-۶. فرانوآوران اقع را
۱۳۰	۱۶-۶. نوسنت گرایان
۱۳۰	جمع بندی

۱۳۳	۳ / طبیعت و هویت شهر اسلامی
۱۳۳	مقدمه
۱۳۴	۱. مفهوم هویت و شهر اسلامی
۱۳۵	۲. تعامل عملی انسان با طبیعت از منظر اسلام
۱۳۵	۱-۲. بهره گیری از طبیعت
۱۳۶	۲-۲. حفظ طبیعت
۱۳۶	۳-۲. عمران طبیعت
۱۳۶	۴-۲. کنترل طبیعت
۱۳۷	۱-۳. تکریم طبیعت
۱۳۸	۳. طبیعت و عناصر سازنده آن
۱۳۹	۴. طبیعت و شهر
۱۴۰	۵. نمادها، ساختار شهر و عناصر طبیعی

۱۴۴	۶. اجزاء و عناصر طبیعت
۱۴۶	۷. جایگاه عناصر طبیعی در اعتقادات ایرانیان
۱۴۶	۸. تاثیر نمادها بر شکل شهرهای ایرانی
۱۴۹	۹. شهرهای کهن ایرانی-اسلامی
۱۵۰	۱۰. شهر اکولوژی و پایدار
۱۵۰	۱۱. درک شهر و فضای شهری
۱۵۱	۱۲. هویت
۱۵۳	جمع‌بندی

۱۵۵	۴ / بینش اسلامی و ظاهر جغرافیایی
۱۵۵	مقدمه
۱۵۶	۱. فضاهای شهری
۱۵۶	۲. فضاهای شهری در شهرهای دوه‌اسلامی
۱۵۷	۳. ارکان شهر به طور عام و شهر اسلامی به طور خاص
۱۵۷	۳-۱. ارکان و قلمروهای اصلی شهر
۱۵۸	۳-۲. ارکان شهر اسلامی
۱۵۹	۴. تاثیرپذیری هنر و معماری از مبانی نظری اسلام
۱۶۰	۴-۱. مردم‌واری
۱۶۰	۴-۲. پرهیز از بیهودگی
۱۶۰	۴-۳. نیارش
۱۶۱	۴-۴. خود بسندگی
۱۶۱	۴-۵. درون‌گرایی
۱۶۳	۵. سنت
۱۶۳	۶. سکونت و شهر
۱۶۴	۷. سابقه تاریخی تفکر سنتی
۱۶۴	۸. ویژگی‌های شهر سنتی

۱۶۴	۸-۱. شهر حکیمانه، معماری حکیمانه یا شهر بندگی
۱۶۴	۸-۲. تعادل
۱۶۵	۸-۳. پیوستگی از درون
۱۶۶	۸-۴. توحید
۱۶۶	۸-۵. اخلاص
۱۶۷	۸-۶. علم
۱۶۷	۸-۷. فتیله
۱۶۸	۸-۸. معماری مردم پسند
۱۶۸	۸-۹. خودکامی
۱۶۸	جمع بندی

۵ / آینده پژوهی و شهر اسلامی

۱۷۱	مقدمه
۱۷۱	۱. تعاریف آینده پژوهی
۱۷۲	۲. مفهوم آینده پژوهی
۱۷۴	۲-۱. پیشینه آینده پژوهی
۱۷۵	۲-۲. آینده پژوهی چیست؟
۱۷۷	۲-۳. اصول آینده پژوهی
۱۷۷	۲-۴. مزایای عمومی آینده پژوهی
۱۷۹	۲-۵. ویژگی های آینده پژوهی
۱۸۰	۲-۶. اهداف آینده پژوهی
۱۸۲	۲-۷. رویکردهای آینده پژوهی
۱۸۲	۲-۸. روش های آینده پژوهی
۱۸۴	۲-۹. آینده پژوهی و برنامه ریزی راهبردی
۱۸۶	۲-۱۰. جغرافیا و آینده پژوهی
۱۸۶	۲-۱۱. آینده پژوهی منطقه ای

۱۸۹	۳. اهمیت مطالعات آینده‌نگاری در شهرها
۱۸۹	۳-۱. شهرنشینی و ناپایدارهای مکانی فضایی
۱۹۱	۴. آینده‌نگاری و برنامه‌ریزی شهری
۱۹۲	۵. برنامه‌ریزی و آینده‌پژوهی
۱۹۴	۶. اهداف و کاربردهای مطالعات آینده‌شناسی
۱۹۵	۷. روش‌های آینده‌شناسی
۱۹۵	۸. استفاده از روش‌های محاسباتی و ریاضی
۱۹۶	۸-۱. درک مستقیم
۱۹۶	۸-۲. تدوین سناریوها
۱۹۶	۸-۳. روش تجزیه و تحلیل متقابل
۱۹۶	۸-۴. شبیه‌سازی
۱۹۶	۸-۵. روند پیش‌بینی
۱۹۷	۸-۶. الگوی چرخشی
۱۹۷	۸-۷. روش پیش‌بینی فن‌آورانه
۱۹۸	۸-۸. تمایز آینده‌پژوهی، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری
۱۹۹	۸-۹. فواید آینده‌پژوهی
۲۰۱	۹. موقعیت اقتصادها در شرایط جاری
۲۰۲	۱۰. آینده پژوهی در جهان اسلام
۲۰۳	جمع‌بندی

۶ / سیمای جغرافیایی شهرهای ایرانی - اسلامی

۲۰۵	مقدمه
۲۰۵	۱. مفهوم سیمای شهر
۲۰۶	۲. تعریف سیمای شهر
۲۰۷	۳. اثرات تاریخی وقف در سیمای شهرهای اسلامی
۲۰۹	۴. جایگاه تاریخی وقف در شکل‌گیری و توسعه فضاهای کالبدی شهرهای اسلامی

۲۱۱	۴-۱. نقش و تأثیر تاریخی وقف در توسعه فضاهای کالبدی شهرهای ایران
۲۱۶	۵. الگوهای پیدایش شهر و شهرنشینی در ایران
۲۱۷	۶. استخوان‌بندی کلی شهر ایرانی قبل از ورود اسلام
۲۱۸	۷. استخوان‌بندی کلی شهرهای ایران پس از ظهور اسلام
۲۱۸	۸. ویژگی و مؤلفه‌های شهر اسلامی
۲۱۸	۸-۱. اصل توحید و خدا محوری
۲۱۹	۸-۲. جنبه کرامت و عزت نفس آدمی
۲۱۹	۸-۳. عدالت
۲۲۰	۸-۴. آزادی و برابری
۲۲۰	۸-۵. امنیت
۲۲۰	۸-۶. رفاه
۲۲۱	۸-۷. اصول طراحی
۲۲۱	۸-۸. هم‌گرایی، وحدت جامعه شهری و دهنده‌ها و واگرایی
۲۲۱	۹. جهانی‌شدن
۲۲۲	۹-۱. ارتباط جهانی‌شدن و نظام‌های شهری
۲۲۳	۹-۲. جهانی‌شدن و شهرهای اسلامی
۲۲۴	جمع‌بندی

۲۲۷	۷ / روابط متقابل فرهنگ و تمدن شهر اسلامی و غرب
۲۲۷	مقدمه
۲۲۸	۱. مفهوم تمدن و شهرنشینی
۲۲۸	۲. مفهوم فرهنگ
۲۲۹	۳. تمدن اسلامی
۲۳۰	۳-۱. پیشینه تمدن اسلامی
۲۳۱	۳-۲. نقش اسلام در ایجاد تمدن

۲۳۳	۴. تاثیر تمدن اسلامی در اروپا
۲۳۴	۵. تاثیر فرهنگ غرب بر حوزه شهرهای اسلامی
۲۳۵	۶. مؤلفه‌های اصلی سبک فرهنگ غربی
۲۳۷	۷. تاثیر سبک زندگی غربی بر جوامع کشورهای اسلامی
۲۳۸	۸. حوزه‌های متأثر از سبک زندگی غربی
۲۳۸	۸-۱. حوزه سکونت‌گاه
۲۳۸	۸-۲. حوزه اوقات فراغت
۲۳۹	۸-۳. حوزه پوشش
۲۳۹	۸-۴. حوزه حاملان اجتماعی
۲۳۹	۹. مبانی تفکر غرب
۲۳۹	۹-۱. اومانیسم یا انسان‌جویی
۲۴۰	۹-۲. نیهیلیسم
۲۴۱	۹-۳. عقلانیت ابزاری
۲۴۱	۱۰. تاثیر فرهنگ غرب بر کالبد و شکل فیزیکی شهرهای کشورهای اسلامی
۲۴۳	۱۱. اصول معماری شهرهای اسلامی
۲۴۴	۱۲. شهر اسلامی از دیدگاه کالبدی
۲۴۴	۱۳. ساختار شهرهای اسلامی با نفوذ استعمار غرب
۲۴۵	۱۴. توسعه شهری و دوگانگی ایجاد شده در ساختار شهرهای اسلامی
۲۴۷	۱۵. علت نفوذ فرهنگ غرب در شهرهای اسلامی
۲۴۹	جمع‌بندی